

OSMANLI ARAŐTIRMALARI
XIX

Neřir Heyeti — Editorial Board

Halil İNALCIK — Nejat GÖYÜNÇ
Heath W. LOWRY — İsmail ERÜNSAL
Klaus KREISER — A. Atilla ŐENTÜRK

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES
XIX

İstanbul - 1999

Sahibi : **ENDERUN KİTABEVİ** adına İsmail Özdoğan

Tel: (0212) 518 26 09 Fax : (0212) 518 26 63

Yazı İşleri Sorumlusu : Nejat GÖYÜNÇ

Tel: (0216) 333 91 16

Basıldığı Yer : **KİTAP MATBAACILIK**

Tel: (0212) 567 48 84

Cilt : **FATİH MÜCELLİT**

Tel: (0212) 501 28 23 - 612 86 71

Adres : **ENDERUN KİTABEVİ** Büyük Reşitpaşa Cd. Yümnü İş Merkezi No: 46
Beyazıt - İSTANBUL Tel. (0212) 528 63 17 - 528 63 18

Eserin sonunda kitabın, Feridun Bey'in yönlendirmesiyle Tercüman Hacı Hasan bin Hamza ile Katip Ali bin Sinan tarafından 1572 Mayıs-Ağustos arasında çevirildiğini belirten bir kayıt bulunmaktadır. Ayrıca iç kapakta da Şam Kaşesi Ağası [muhafızı] Ömer Ağa'ya Hayrullah Efendizade Ali Ağa'nın zeametine ilişkin bir mektup yazıldığı da ifade edilmektedir. Bunun elbette TPFĐ ile bir ilişkisi bulunmamaktadır.

Kitaptaki bibliyografya bölümüne gelince (s. 182-192) ilk aşamada Fransa'da XVI. yüzyılda ancak 1572'den önce yazılan vekayinamelerin ayrıntılı bir dökümü yapılmaktadır ki, bunlar arasında TPFĐ'nin kaynakları da bulunmaktadır. İkinci olarak kısaltılmış vekayinameler sıralanmıştır. Bunu diğer çağdaş kaynakların bibliyografyası izlemektedir. Bütün bu kaynakların buldukları yerler de gösterilmiştir, zira XVI. yüzyılda basılmış olan kitapların bugün çok nadir olduğunu ve bunların neredeyse bir yazma değeri taşıdığını belirtmeye gerek bile yoktur. Öte yandan her kralın saltanat dönemini kapsayan vekayinameler de kronolojik olarak sıralanmıştır. Dönem ve işlenen konuları içeren zengin bir kaynakçanın da verildiğine de işaret etmek gerekir. Ayrıca her kralın hüküm sürdüğü tarihlerle, kimi önemli olayları özet olarak veren bir liste daha eklenmiş bulunmaktadır. Kaynaklardan yapılan iki sayfalık alıntıda sonra, kitap genel bir dizinle sona ermektedir.

Sonuç olarak şimdiye kadar varlığı bilinen ve tek nüsha olan, ancak üzerinde pek durulmamış bulunan TPFĐ'nin geniş bir kaynak taraması ve değişik bilim adamlarının katkılarıyla bilim dünyasına kazandırılması yolunda gösterilen emeği ve çabaları saygıyla selamlıyoruz. Eserin günışığına çıkmasındaki en büyük payın da Jean-Louis Bacqué-Grammont'a ait olduğunu da bir kez daha belirtmekle yetiniyoruz.

Zeki ARIKAN

Halil SAHİLLİOĞLU, *Studies on Ottoman Economic and Social History*, İstanbul 1999, 221 s., IRCICA yayını

Osmanlı arşivindeki çalışmaları ile akademik çevrelerin haklı takdirini kazanmış olan Prof. Dr. Halil SAHİLLİOĞLU'nun 6 adet bildirisi ve bir makalesi İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) tarafından kitap formunda ilim dünyasının istifadesine sunulmuş bulunmaktadır. İngilizce metinlerden meydana gelen bu eser, Osmanlı Tarihi'nin az bilinen yönleri üzerinde dikkat çekici, yeni araştırmalara yöneltici konuları ihtivâ etmektedir. Sayın Sahillioğlu'nun Önsöz'deki ifadesi ile;

"Osmanlı iktisat ve toplum tarihinin yapısı ile yakından ilgili periyodik olaylar, para ve tedâvül sorunu, darp tekniği, Hazine gelir ve giderlerinin oluşumu ve yapısı gibi iktisat ağırlıklı araştırmalar yanında, iktisadî bakımdan ve toplum yaşamındaki yeri ile kölelik kurumunun ele alındığı, araştırmalar olup zaman bakımından XV-XVIII. yüzyılları kapsamaktadır. Bir araştırma ise yakın tarihimizle ilgili olup XIX. yüzyıl sonuna ait bir vilâyet merkezi

seçimini belirleyen koşullar üzerine bir çalışmadır. Bildiriler İngilizce olup bir tanesinin, Sıvış yılı bunalımı ile alâkalı olanın Fransızca'ya tercümesi de eklenmiştir".

- I. *Sıvış Year Crises in the Ottoman Empire* (s. 1-25). İngilizceye tercümesi sayın İter Turan tarafından yapılan bu makalenin orijinal Türkçe metni, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Sıvış Yılı Buhranları" başlığı altında *İktisat Fakültesi Mecmuası*'nda [c. 27, s. 1-2, (Ekim 67 - Mart 68) s. 75-III] yayınlanmıştır. İngilizce metin, 4-6 Temmuz 1967'de Londra Üniversitesi, School of Oriental and African Studies'ce tertip edilen "Conference on the Economic History of the Middle East Since the Rise of Islam"da bildiri olarak sunulmuş ve M.A. Cook editörlüğünde diğer metinlerle beraber yayımlanmıştır (s. 230-252). N. Godnef tarafından yapılan Fransızca tercümesi "*Année Sıvış at Crises Monétaires dans l'Empire Ottoman*" başlığı altında AESC'de (Sept. Oct. 1969, No. 5, pp. 1071-1091); Ayrıca Abdülcemil Temimi tercümesi ile Arapçası "*Sanû al-İzdilâf aw azamât al-imbaratâriyya al-osmâniyya al mâliyya*" başlığı ile, *Revue d'Histoire Maghrebine* (sayı 12, s. 143-172)'de yayınlanmıştır.

Birinci makalede Osmanlılar'da takvim meselesi ve bu mesele dolayısı ile ortaya çıkan mâlî problemler ele alınmıştır. Konu ile alâkası dolayısı ile *haracî yıl*, *sıvış yılı*, *kıst'al-yevm hesabı* açıklanmış ve mâlî problemlerin sosyal problemlere bağımlılığına işaret edilmiştir. Yazarın ifadesi ile;

"Parasal krizlerin ve sosyal patlamaların aşağı yukarı düzenli aralarla birbirini izlediği dikkatimizi çekti. Daha kısa aralarla da bunalımlar atlatılıyordu. Fakat sosyal patlamalarla gelenlerin aşağı yukarı 32 güneş veya 33 ay yılı aralıklarla geldiği anlaşılınca bunun atlanan yıllarla ilgisi üzerinde duruldu".

Sayın Sahillioğlu, incelemesinde olayların ortaya çıkışına grafiklerle açıklık getirmektedir.

- II. *The role of International Monetary and Metal Movements in Ottoman Monetary History 1300-1750* (s. 27-64). İngilizce tercümesi Sayın İter Turan ve R. Murphey tarafından yapılan bu makalenin Türkçesi "*Osmanlı Para Tarihinde Dünya Para ve Maden Hareketlerinin Yeri*" başlığı altında, *Gelişme Dergisi*, ODTÜ, Ankara, "Türkiye İktisat Tarihi üzerinde araştırmalar özel sayısı - 1978"de s. 1-38'de; İngilizce metin ise J.F. Richards editörlüğünde yayınlanan "*Precious Metals in the Later Medieval and Early Modern World*" (s. 260-305), Carolina Academic Press, Durham, North Carolina, 1983 yayınlanmıştır.

İkinci makalede Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan XVIII. yy. ortalarına kadar Doğu Akdeniz'de tedavül konusu incelenmiştir. Bu makalede, zamanının en hareketli ticaret havzası

Akdeniz'in doğusunu Çin'e bağlayan "Mogol Barışı"nın, İlhanlı Devleti'nin dağılması neticesi bozulması neticesi ortaya çıkan yol emniyetinin yokluğu gibi ekonomi dışı bir sebeple altın-gümüş bimetalizminden gümüş monometalizmine dönmüş olduğu gözlenmiş, Fatih Sultan Mehmed zamanında, Anadolu'da birliğin büyük ölçüde sağlanması ile yeniden bimetalizme geçişe işaret edilmiştir. Bu arada Sudan altınlarının Osmanlı ekonomisine sağladığı rahatlık ve Amerikan gümüşlerinin Doğu pazarlarına akışının neticesi, ayrıca Osmanlı kıymetli maden ocaklarının üretim maliyetinin yüksekliği dolayısı ile yetmiş kadar Osmanlı darphanesinin kapanmasına, böylece de Osmanlı Devleti'nde 17. yüzyılda tedavülün neredeyse yabancı paralara kaldığına işaret edilmiştir. Bundan sonra da altın-gümüş-bakır trimetalist merhaleden sonra Anadolu maden ocaklarının yeniden işletmeye açılması ile hem altın, hem gümüş büyük değer taşıyan paraların tedavüle sürülüşü gösterilmiştir.

- III. *The Income and Expenditure of the Ottoman Treasury Between 1683-1740* (s. 65-82). Orijinal Türkçesi, VIII. Türk Tarih Kongresi'ne "1683-1740 yıllarında Osmanlı İmparatorluğu Hazine Geliş ve Giderleri" başlığı altında sunulmuş ve TTK Kongre zabıtları s. II, s. 1389-1406, ek. 471-476'da yayınlanmış olan bu makalenin İngilizce'ye tercümesi R. Murphey tarafından yapılmış ve Shaw ve S. Farukî tarafından gözden geçirilmiş ve *Revue d'Histoire Maghrébine* No 25-26, Jan. 1981, s. 65-84'de yayınlanmıştır.

Üçüncü makale Ruznamçe defterlerinin dökümlerine dayanılarak yapılmış bir araştırmadır. Burada grafikler ile gelirlerin Hazine'de nasıl biriktiği ve ödemeler sırasında Hazine'nin nasıl boşaldığı gösterilmiştir. Çeşitli hazine defterlerinin de tanıtıldığı bu makalede yıllık gelir-gider, Ruznamçe ve bütçe toplam rakamları arasındaki farklara yorum getirilmeye çalışılmıştır.

- IV. *Introduction of Machinery in the Ottoman Mint* (s. 83-103). Türkçesi "Mihaniki Darp Usulunun Kabulü" başlığı altında Osmanlılar ve Batı Teknolojisi - Yeni Araştırmalar, Yeni Görüşler, İst. Ün. Edebiyat Fak. İstanbul 1992 (s. 21-26)'da yayınlanan bu makale, IRCICA'nın tertiplelediği "Symposium on Modern Sciences and the Muslim World (2-4 Eylül 1987)'de okunmuş ve adı geçen sempozyumun bildirileri ile beraber E. İhsanoğlu editörlüğünde yayınlanan "Transfer of Modern Sciences and Technology to the Muslim World" İstanbul 1992 (s. 261-281)'de yayınlanmıştır.

Dördüncü makale doğrudan para, daha doğrusu para darlığı ile alakalı hususî bir bahistir. Sayın Sahillioğlu'nun hülâsası ile bu makale;

"Venedikli bir mühtedi olan Cerrah Mustafa, İkinci Viyana kuşatması sıralarında, bir para reformu düşünüldüğü bir zamanda, şikâyet konusu yabancı gurusları tümiyle tedavülden

kaldırıp yerlerine Osmanlı kuruluşlarını ve sair paralarını darp etmek üzere yabancı paraları tedavülden kaldırmak projesi çerçevesinde para darbında devrim yaratacak *Rakkas*, *Çarh* ve *Kesme* denen âletleri imâl etmiştir. Sağlanan malzeme ve bunlarla imâl edilen âletlerle kıymetli madenlerden para darp edilmesi yerine, enflasyona hizmet eden bakır mankur darbında kullanılmasını inceleyen bu çalışma, bu âletlerle çekiçleme yöntemiyle ulaşılmayacak miktarlarda günlük darb düzeyine ulaşıldığını ortaya koymaktadır".

- V. *Studies in the Social and Economic Life in the Late 15th and Early 16th Century* (s. 105-173). Haziran 1974'te Princeton Üniversitesi'nde toplanan Tarih Kongresine bildiri olarak sunulan bu makalenin İngilizce tercümesi Engin D. Akarlı ve W. Tobin tarafından yapılmış ve *Turcica*'da c XVII, s. 1985 s. 43-112'de yayınlanmıştır. Türkçesi, Atatürk konferansları serisinde "*XV. Yüzyıl Sonunda Bursa'da Dokumacı Köleler*" başlığı ile de, konferans olarak verilmiştir.

Beşinci makalenin konusu, vak'alara dayanılarak hakikî mahiyeti vâzih olarak henüz kamuoyuna malolmamış olan Osmanlılar'daki kölelik müessesesidir. Onlarca kadı sicili ve binlerce hüccet ve pekçok tereke defterinin taranması ile elde edilen bilgiler ışığında hazırlanan bu makalede kölelerin alım satımları, hürriyetlerini yeniden kazanma yolları, azatlı olarak ekonomik hayata atılmaları, menkul ve taşınmazlara yatırımları, birer banka gibi işleyen para vakıfları üzerinde durulmuştur. Bursa gibi bir dokuma sanayi beldesinde, kölelerin emekçi ve patron olarak katkıları vurgulanmıştır.

Bu makalede yer alan "para vakıfları" bahsi günümüzde pekaz araştırmacının bildiği, umumî kültürde hemen hemen yer almamış bir bahis olduğu gibi "kölelerin patronluğu" meselesi de gene aynı mahiyettedir. Bu bakımdan bu bahislerin yeniden bilgi dünyamıza kazandırılması herhalde Osmanlı'yı anlayıp tanıma bakımından önemli konular olsa gerek.

- VI. *A Project for the Creation of Amman Vilayet (1978)* (s. 175-178). Bu makale "Studies on Arabic-Turkish Relations" c. 5, s. 1990, s. 29-42'de orijinal Osmanlıca türkçesi metin ve bunun Arapça tercümesi ile beraber yayınlanmıştır.

Kitabın altıncı makalesinde bugünkü Ürdün'ün başkenti olan Amman'ın bir vilâyet merkezi olarak kuruluşu ele alınmıştır. Bu konuda zamanın Sadrazamı Kâmil Paşa'nın mülâhazaları ile böyle bir yeni vilâyet merkezi teşkili ile güdülen maksad ortaya konmuştur.

- VII. *Ottoman Book Legacies* (s. 189-192) bir özet tercüme olarak "Arabic and Islamic Garland Presented to Abdul Latif Tibawi", The Islamic Cultural Centre, London 1977, s. 197-199'da yayınlanmıştır.

Kitabın son makalesi bilhassa kültür ve bilim tarihçileri ve kitabiyatçılar için önem arz etmektedir. Bu makale Tereke defterlerinde zikri geçen kitaplar üzerinde bir çalışmadır.

VIII. *Années Sıvış et Crises Monétaires dans l'Empire Ottoman* (s. 193-221). Bu kitaptaki ilk makalenin Fransızcasıdır.

Sayın Prof. Sahillioğlu'nun muhtelif yerlerde neşredilmiş bu makalelerinin bir kitap formunda toplanması akademik literatür için, kanaatimizce, ciddi bir kazançtır. Temennimiz, hem Sahillioğlu'nun, hem de onun gibi hayatını arşivde geçirmiş diğer ilim adamlarımızın perakende makalelerinin kitap formunda ilim literatürümüze yeniden kazandırılmasıdır.

Hidayet NUHOĐLU

Hakan KIRIMLI, *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII. Dizi-Sa.167, Ankara 1996 VII+253 s. İndeks resimler ve harita.

Eser, *National Movements and National Identity among the Crimean Tatars (1905-1916)* (Leiden: E. J. Brill, 1996) başlıklı kitabın tekrar gözden geçirilmiş bir baskısıdır. Bununla birlikte eserin farklılığı ve önemi, Kırım hadisesinin sadece Osmanlı tarafından değil de günümüzde “*Kırım Tatarları*” namıyla bilinen Müslüman Türk halkının dramatik tarihi bakımından ele alınmış olmasındandır.

Kitap, her ne kadar 1905-1916 tarihleri arasında sınırlandırılmış gibi görünüyorsa da kısa bir girişin ardından birinci bölümde (s. 5-35) Kırım'ın 19 Nisan 1783'de Çariçe II. Yekaterina tarafından yayımlanan bir manifesto ile Rusya'ya ilhakından itibaren Kırım'da Rus kolonizasyonu, Kırım'ın nüfusu ve Kırım'dan vukû bulan göçler ve sosyal katmanları ve Kırım Türklerinin eğitim hayatından bansetmektedir.

Birinci bölümdeki bu hazırlayıcı tutum, ikinci bölümde (s. 37-60) İsmail Gaspıralı'nın reformasyon hareketini daha da fazla anlamaya yol açmaktadır. Özellikle Nisan 1783-1888 tarihleri arasındaki bir asırlık husrân içindeki devre Kırım Türkleri için “*Karanlık Yüzyıl*” olarak tanımlanmakta ve bu tabloda sonra 1917 tarihinden evvel Kırım ve Rusya dahilindeki Türk dünyası için en önemli şahsiyet olarak tanımlanan Gaspıralı'nın katı ve merhametsiz Rus baskısına karşı taktik savaşları ve belki de onun reformasyon hareketinin belkemiğini teşkil eden Usûl-ı Cedîd mektepleri ele alınmaktadır. Bu arada nazarlara arzedilen bir başka husus da Türk halklarının Kiril alfabesi ile yazılan bir alfabe icad etme gibi Ortodoks çabalarına karşın, Rus okuyucusuna hitaben “*Rus İslâmı*” adlı eserini neşrecek kadar ve hatta bu ilk eserinde Rusya'yı gelecekte en büyük Müslüman devletlerden biri olarak tanımlayacak kadar cesur ve karşı koyucu olmasıdır.

30 Ekim 1905'de Çar II. Nicola'nın bir manifesto ile seçilmiş milletvekillerinden oluşacak bir devlet Duması'nın teşkili ile söz, vicdan, toplanma ve cemiyet kurma hürriyetlerinin kabulü ve bunun Kırım'da uyandırdığı akisler ise üçüncü bölüm (s. 65-87)'de yer almaktadır.